

Б81

3256р

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

БОНДАР Ірина Олександрівна

УДК 284.1: 291.11: 17.024.4 (4)

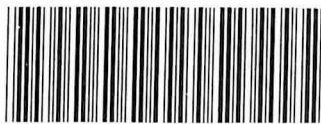
**ЛЮТЕРАНСТВО В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО
ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ: ОСОБЛИВОСТІ
РЕЛІГІЙНО-КУЛЬТУРНИХ ВІДНОСИН**

09.00.11 – релігієзнавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

НБ НПУ

100098019

Київ – 2011

8029

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі культурології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Закович Микола Михайлович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
професор кафедри культурології

Офіційні опоненти: доктор філософських наук
Черенков Михайло Миколайович,
директор гуманітарних програм
Донецького християнського університету,
віце-президент Асоціації
«Духовне відродження» (м. Донецьк)

кандидат філософських наук
Спис Ольга Анатоліївна,
старший викладач кафедри гуманітарних
та суспільних наук Державного
економіко-технологічного університету
транспорту (м. Київ)

Захист відбудеться «20» червня 2011 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.21 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «18» травня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Я.Д. Пруденко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Для багатоконфесійної української держави християнство, що існує на її теренах понад тисячу років, сприймається в якості традиційної релігії. Однак на сьогодні жодна конфесія в Україні не викликає настільки дискусійного та суперечливого відношення до себе як протестантизм. Незважаючи на очевидність факту майже п'ятсотрічної історії розвитку як у Європі, так і в Україні, існування багатотомних видань наукової та конфесійної літератури, найдавніша течія протестантизму – лютеранство, тим не менш, й до сьогодні залишається малодослідженою релігієзнавчою проблемою як в історичному, так і в філософському аспектах наукової рефлексії.

Науковий інтерес щодо вивчення лютеранства є досить закономірним, що пояснюється недостатнім рівнем його висвітлення в нашій країні протягом тривалого часу, а також наявністю певних тенденцій відродження духовного потенціалу України на засадах толерантності, діалогічності та плюралізму. Відтак особливої нагальності набуває вивчення досвіду європейських суспільств, де відчутною є органічна історична взаємодія між створеними релігійними системами та такими ціннісними сферами суспільної свідомості як духовність і культура.

Лютеранство, як реформоване християнство, є прикладом успішної модернізації церкви відповідно до нових не лише соціальних, економічних та політичних, а й духовно-культурних умов. Тому, здійснюючи всебічну модернізацію духовної складової українського суспільства, слід враховувати конфесійний чинник, а також гостру необхідність реформування системи взаємодії церкви й культури, оскільки відчутною й очевидною є невідповідність і дивергенція суспільних і церковних процесів у сучасній Україні. Аналіз взаємовпливів релігійних і духовно-культурних чинників на прикладі лютеранства набуває особливої актуальної значимості в дискусії про роль релігії в транзитному суспільстві.

Упродовж XVI – XXI ст. лютеранство пройшло складний шлях свого духовно-історичного й доктринально-богословського розвитку. Проте генеза теологічної концепції лютеранства в системі загального християнського світосприйняття, а також осмислення та узгодження його сакрально-доктринальної складової з етичним, естетичним та культурно-мистецьким контекстом, залишаються в цілому майже не дослідженою проблемою. Акцентоване з'ясування феномену впливу лютеранської церковної традиції на сферу духовної та культурної спадщини європейської цивілізації виявляється в цьому зв'язку досить нагальним і актуальним, що й обумовило інтерес до даної проблеми.

Реформація суттєво зміцнила свідомість людини, відкрила перед нею нові духовні обрії, сприяла появі людини нового суспільства – автономного індивіда зі свободою морального вибору, самостійного й відповідального у своїх судженнях і вчинках. Людина отримала свободу самостійно мислити, певною мірою звільнилася від авторитарної оцінки церкви. І вже через цю людину відбувався

вплив на духовну й матеріальну культуру західної цивілізації, здійснювався перехід до нової культурної парадигми тощо. Саме тому досить цікавим є дослідження проблеми впливу реформаційних ідей першої протестантської течії – лютеранства – на розвиток та сприйняття мистецтва взагалі та окремих його видів зокрема. У цьому контексті особливої привабливості для дослідження набуває проблема взаємодії лютеранської теології з різними формами духовно-етичної та культурно-мистецької діяльності.

В процесі історичного розвитку духовної культури людства формувалися різні взаємовідносини між такими формами суспільної свідомості як мистецтво й релігія. В цьому історичному процесі певна форма релігії «обирала» ту чи іншу систему мистецтв, що в найбільш оптимальному варіанті була спроможна репродукувати духовну атмосферу й культову практику даної релігійної традиції. Мистецтво як емоційно-образне утвердження релігійних ідей займає суттєве місце в структурі будь-якої релігії, а проблема їхнього співвідношення має різні аспекти дослідження. Необхідність вивчення взаємодії лютеранства й мистецтва в системі духовної культури людства, а також функціонування мистецького феномену безпосередньо в лютеранстві, як модернізуючому християнське світосприйняття релігійному напрямі, посилює актуальність обраної теми. Причому ця взаємодія розглядається на рівні розвинених форм мистецтва й релігійної свідомості, тобто в аспекті філософсько-естетичного, теоретичного аналізу, що дозволяє чітко визначити комплексний характер методології та міждисциплінарний масштаб даного дослідження. Разом з тим, на наш погляд, це дає змогу визначити деякі загальнотеоретичні принципи, які можуть бути корисними й для естетики, й для релігієзнавства, й, в певній мірі, для історичного й теоретичного мистецтвознавства, що в цілому підкреслює актуальність дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Дисертація виконана в руслі наукових досліджень кафедри культурології «Дослідження проблем гуманітарних наук», що входить до «Тематичного плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова», затвердженого Вченою Радою НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол №5 від 22 грудня 2006 року). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол №7 від 31 січня 2008 року).

Мета й завдання дослідження. Основна мета дослідження обумовлена актуальністю обраної теми і полягає у з'ясуванні характеру процесів змін у християнстві XVI ст. та подальшого впливу модернізації релігійного фактору на духовно-культурну сферу суспільного життя на прикладі специфіки відображення ідейних засад лютеранства у різних сферах розвитку духовності та культури, а саме, в освіті, літературі, живопису та музичному мистецтві.

Досягнення поставленої мети зумовило постановку і вирішення наступних завдань:

– з'ясувати філософські та теологічні витoki лютеранської реформації, що суттєво вплинули на формування основних принципів лютеранської церкви,

в тому числі й стосовно духовно-культурних її чинників та наслідків;

- дослідити характер модернізації християнської парадигми у XVI ст., обумовленої розповсюдженням лютеранства на значній території Європи;

- показати роль лютеранського віросповідання в процесі трансформації антропологічної та етичної складових християнської концепції;

- розкрити взаємозалежність складних феноменів духовної сфери, якими є релігія й культура, на прикладі впливу лютеранських ідейних засад на розвиток освіти і науки;

- виявити зв'язок між змінами в християнському віровченні й культурі, що відбувся під впливом лютеранського віросповідання, та тенденціями сприйняття й відтворення художнього образу в різних видах художньої культури;

- провести комплексне вивчення особливостей складного й суперечливого процесу інтеграції основних ідейних засад лютеранської церкви в духовно-культурну сферу суспільного життя.

Реалізація вищезазначених дослідницьких завдань дозволяє з'ясувати характер і типологію впливу ідейних засад лютеранства на процеси змін у духовній і культурній сферах суспільної свідомості загальноєвропейської цивілізації.

Об'єктом дослідження є лютеранство як феномен еволюції християнської теологічної думки.

Предметом дисертаційного дослідження є специфіка впливу лютеранських ідейних засад на складові елементи духовно-культурного розвитку загальноєвропейського суспільства.

Теоретико-методологічні засади дослідження. В дисертації використовуються різноманітні за своїм характером і предметною спрямованістю принципи і методи наукового пізнання, що вироблені вітчизняною й світовою філософською та культурологічною думкою. При висвітленні теми дослідження зазначені завдання висвітлюються на основі комплексного філософсько-релігієзнавчого аналізу, який надав цілісне уявлення про лютеранство як християнську конфесію в історичній ретроспективі, що стало можливим завдяки цілеспрямованому й послідовному застосуванню принципів історизму та системності. Основними наслідками застосування історичного методу є з'ясування витоків та особливостей ідейних засад лютеранства у контексті модернізаційних процесів у християнстві, а також аналіз впливу даної релігійної концепції на систему духовних і культурних цінностей, що мало суттєве всесвітньо-історичне значення.

Особливо важливе значення в роботі мали логічний та аналітико-синтетичний загальнонаукові методи, що дозволило на основі вивчення окремих елементів як теологічної думки, так і культурної спадщини сформулювати основні напрями та принципи впливу лютеранства на духовно-культурне середовище Європи, відтворивши загальну картину взаємодії історії християнської церкви та світової культури. Виходячи зі специфіки предмету дослідження, використовувалися також конкретно-наукові методи. При посиланнях на лютеранську інтерпретацію тексту Біблії – герменевтичний метод,

при виокремленні лютеранських ідейних засад в творчий спадщині діячів різних видів мистецтва – метод індивідуалізації. Для розкриття обумовленості модернізаційних процесів у християнстві під впливом лютеранського віровчення застосовувався метод каузальності, для виявлення загальних причин звернення лютеранства до перетворень у галузі етики, освіти, науки та мистецтва – ретроспективний метод, для виокремлення нових виражальних засобів у культурі – метод типологізації та класифікації, для представлення відповідного фактологічного матеріалу – описовий метод, для виділення спільних рис та відмінностей у духовній і культурній складових суспільної свідомості під впливом лютеранства у різних хронологічних межах – компаративний метод, для визначення рецепції основних ідейних засад лютеранства в антропологічній та етичній концепції християнства – аксіологічний метод, для розробки й формулювання конкретних результатів та теоретичних положень висновків дисертаційного дослідження – метод систематизації й узагальнення.

В роботі також реалізовано міждисциплінарний підхід, оскільки її результати розширюють теоретичні та фактологічні параметри одночасно й з історії середніх віків, нової історії країн Європи, доповнюють деякі загальні аспекти теорії в галузі мистецтвознавства, культурології, етики та естетички.

Наукова новизна дослідження. У дослідженні проведено комплексний науковий аналіз формування та ствердження ідейних засад лютеранського віросповідання на тлі ідейної еволюції у християнстві XVI ст., що стали фундаментом модернізаційних процесів та в подальшому обумовили низку змін у духовному й культурному житті Європи. В роботі чітко простежується концептуалізація лютеранства як модерного релігійно-теологічного явища в контексті духовної та культурної сфери суспільного життя. Елементи новизни виявляються в постановці та висвітленні питання взаємовпливів релігійного фактору на духовно-етичний та культурно-мистецький, в процесі чого відбувається процес взаємозбагачення. Заповнюються наявні в даній проблематиці прогалини, усуваються й мінімізуються деякі історичні міфи стосовно лютеранства. Значну наукову вартість має аналіз нових та перекладених праць вітчизняних і зарубіжних дослідників з даної проблематики.

Найсуттєвіші наукові результати, які відображають новизну дисертаційного дослідження, внесок автора в розробку проблеми, конкретизуються у наступних положеннях:

- встановлено, що феномен лютеранства не може редукуватися лише до соціальних та політичних детермінант, бо не є прямим наслідком та проявом суспільно-політичної ситуації, в якій опинилося німецьке суспільство на початку XVI ст., а значною мірою постає як закономірний результат гострих теологічних і релігійно-суспільних дискусій у християнстві упродовж всієї історії його існування, причому у цьому феномені увиразнюється не тільки творче переосмислення засадничих підвалин християнської теології, а й деяких філософських теорій, що мали суто світський, інколи навіть радикально-вільнодумчий характер;

- вперше здійснено теоретичну реконструкцію основних ідейних засад

лютеранства з огляду на антиномію традиційності й модернізації та за допомогою компаративного аналізу обґрунтовано, що лютеранство є першим та показовим конфесійним виявом християнства доби модерну, а це, з одного боку, змінює основні ідейні засади домінуючої католицької церкви, суттєво оновлюючи її віровчення, й, з іншого, повертається до теологічної невизначеності перших десятиліть її існування, що в подальшому призводить до процесу конфесійного розгалуження християнства;

– виокремлено нові підходи до проблеми зміни антропологічної концепції християнства, філософський аспект якої підпадає під вплив таких потужних культурних факторів, як гуманізм та Ренесанс, а богословський – Реформації, уособленням якої й стає лютеранство; відповідно етична складова духовного життя європейського соціуму значною мірою спиралася на специфіку сотеріологічних та есхатологічних віросповідних конструктів лютеранства, що, в свою чергу, сприяло формуванню нових суспільних поглядів на підприємництво, ділову етику, культ активності, професійні орієнтації, особистісний успіх та матеріальні цінності;

– доведено, що інкорпорація в духовну сферу суспільного життя лютеранських ідейних засад призводить до змін в освітньому середовищі, оскільки поступово здійснюється еволюція від суто теоретичної та ригористичної максимізації церковно-богословської компоненти до усвідомлення необхідності й практичного значення світського знання, більш адекватного тогочасним запитам людини Нового часу;

– визначено, що формування ідейних засад лютеранського віросповідання розпочинає нові, модерністські тенденції в таких зовнішніх вимірах художньо-образної діяльності, як література, живопис і музика, але, з іншого боку, культурні трансформації стають зовнішнім чинником прояву внутрішніх змін у церковному житті, що засвідчує існування логічних зв'язків між релігійотворчим і культуротворчим процесами, виявляє здатність лютеранства відкривати нові можливості релігійно-культурного синтезу, доводить його прагнення до культурної інтеграції, свідчить про наявність специфічних зв'язків між релігійним і культурним плюралізмом та виявляється, насамперед, у концептуалізації лютеранських принципів у контексті подальшого формування засад європейської духовності Нового часу та створення відповідної культурної парадигми;

– релігієзнавчий аналіз осмислення феномену лютеранства шляхом побудови проблемного ряду «релігія – духовність – культура» доводить, що історія християнства не зводиться до подій внутрішнього церковного життя, а змінює всі сфери функціонування людського співтовариства, що дає підстави простежити відображення генези християнської богословської думки в процесі модернізації духовної й культурної традиції та встановити чіткі зв'язки між динамікою змін у системі унікальної констеляції теологічного, духовного і культурного аспектів лютеранського віросповідання.

Теоретичне й практичне значення дисертаційного дослідження.
Дисертація є комплексним дослідженням витоків, особливостей та інкорпорації

ідейних засад лютеранства в духовну й культурну сфери суспільного життя. Результати проблемного аналізу дозволяють істотно скорегувати існуючі на сьогодні уявлення про лютеранство як феномен модернізації християнства, більш адекватно відтворити етап модерну в християнстві, а також особливості його богословської й духовно-культурної еволюції. Дисертаційне дослідження пропонує дещо нове переосмислення й сприйняття лютеранства в українській свідомості, що дозволяє оцінити його духовно-культурний потенціал сьогодні та в майбутньому, враховувати в контексті духовних запитів суспільства, прогнозувати можливі напрями його еволюції, й, взагалі, слугуватиме подальшому вивченню перспектив розвитку теолого-духовно-культурного комплексу.

Практичне значення дисертаційного дослідження має науковий та навчальний аспект. Науковий аспект виходить з новизни актуалізованої проблематики й можливості використання матеріалів дисертації в подальшій науковій розробці та вивченні церковної історії й богословської думки, дослідженні проблем формування етичних основ суспільного життя та його естетичного сприйняття, прогнозуванні основних тенденцій розвитку різних видів культурно-мистецької діяльності.

Навчальний аспект також має значення, оскільки матеріали та висновки дисертації можуть використовуватися в освітньо-педагогічній діяльності при викладанні у вищих навчальних закладах історії середніх віків, нової історії країн Європи та Америки, історії України, релігієзнавства, історії філософії, філософської антропології, історії європейської культури, культурології, етики та естетики, а також окремих спецкурсів з історичної, релігієзнавчої та культурологічної проблематики. Окремі положення дисертації є значущими з точки зору осмислення й вирішення складних міжнаціональних та етнорелігійних проблем державними органами, релігійними організаціями, товариствами національних меншин, оскільки кваліфіковане вирішення сучасних проблем міжконфесійних відносин неможливо без глибокого фахового вивчення церковної історії.

Апробація результатів дослідження. Стрижневі наукові положення дисертації обговорювались на засіданнях кафедри культурології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова та на засіданнях кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка.

Результати дослідження оприлюднені у доповідях на міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-теоретичних і науково-практичних конференціях, зокрема на Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна» (Київ, 2008), Міжнародних науково-теоретичних конференціях «Філософія мови: текст, образ, реальність» (Суми, 2009) та «Концепт реальності у філософії, літературі й науці» (Суми, 2011), міжнародних науково-практичних конференціях «Наукові дослідження: теорія та експеримент – 2009» (Полтава, 2009), «Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості» (Донецьк, 2009), «Держава і

церква в Україні за радянської доби» (Київ-Полтава, 2009), «Простір гуманітарної комунікації: інституалізація академічної спільноти» (Київ, 2010).

Публікації. Основні результати дослідження представлені в 11 наукових публікаціях, з яких п'ять – у виданнях, що визначені ВАК України як фахсві з філософських наук, а шість – у матеріалах і тезах конференцій.

Структура та обсяг дисертації зумовлені специфікою предмета й логікою розкриття теми, а також метою та головними завданнями дослідження. Дисертація складається з таких структурних елементів: вступу, трьох розділів, які в свою чергу поділяються на 12 підрозділів, висновків та списку використаних джерел, що складає 236 позицій. Загальний обсяг дисертації становить 232 сторінки, з них 212 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність досліджуваної проблеми; визначаються об'єкт, предмет, мета й завдання; розкривається наукова новизна, теоретичне й практичне значення дисертації; наводяться дані про апробацію результатів і мотивується структура дослідження.

У **першому розділі** – «**Феномен лютеранства як об'єкт релігієзнавчих досліджень**» аналізується загальний стан розробки обраної теми, визначаються основні підходи до вивчення феномену лютеранського віросповідання, оскільки дослідження лютеранської церкви в науковій літературі у контексті загальної церковної та християнської історії має багатовікову традицію, що й зумовило її групування у кілька блоків.

У **підрозділі 1.1.** – «*Періодизація та основні напрями західної історіографії лютеранства*» весь спектр досліджень розглядається за критерієм належності дослідників до тієї чи іншої релігійної конфесії (лютеранські (церковно-охоронні), православні та католицькі (полеміко-теологічні) та світські (історико-дослідницькі); на підставі поділу за територіальним принципом (зарубіжні та вітчизняні українські); за соціально-політичними умовами або ідеологічними підходами (дорадянські, радянські та сучасні); за хронологічним та проблемним (філософські або історичні). Питання теологічні представлені в працях Зекендорфа Л., Землера Й. С., кардинала Кайетана, Кохлеуса Й., Мозеллануса П., а також в роботах сучасних авторів Альтхауса П., Бейлора М. Г., Бейнтон Р.Х., Бісера Е., Джанса Д. Р., Ізерло Е., Лау Ф., Ліндберга К., Маграта А. Е., Маккалоша Д. Обермана Х., Омзента С. Е., Уайта Г., Хейка А. та ін.

Проблеми лютеранства набули значного поширення в філософських працях Барта К., Вебера М., Гердера Й.Г., Енгельса Ф., Еріксона Е., Зассе Г., Зеєдена Е.В., Лессінга Г.Е., Лортца Й., Маркса К., Маркузе Г., Рассела Б., Трьольча Е., Фейєрбаха Л., Фрідентала Р., Хайнеманна Г., Холла К., Шестова Л. І. та ін.

Історичний аспект генези лютеранства починає розвиватися децю пізніше та представлений у роботах істориків реформації Бюмера Г., Дьорріса Г., Рота Е., Скалвета С.; до німецької історіографії відносяться праці Амбургера Е.,

Кале В., Петрі Г., Ратмана Г.; до швейцарської – Штрікера Г., до американської – Зіннера С. та ін.; до фінської – Мустонена І., Паволайнена О., Саарінена Р. та ін.; в зарубіжній історіографії також приділяється увага історії розвитку лютеранства в Росії такими авторами як Бахманн Е., Бюшинг А. Ф., Гунніус Ф., Дальтон Г., Кесслер Й., Мальмгрен А., Мейер Т., Пінго Г., Ройміхх Г., Шльойнінг І. і та ін.; серед зарубіжних дослідників лютеранства в Україні можна назвати роботи польських істориків – Бадури А., Грелевського С., Пекарського С., Штріпського Х., французького – Джоберта А., англійського – Вільямса Г. та ін.; не обходили увагою лютеранство й російські історики XVIII ст. – Карамзін М. М., Ключевський В. О., Платонов С. Ф., Соловьев С. М., Татищев В. Н.; історики XIX ст. – Берд Ч., Буш Е., Веліцин (Ральтов) А. А., Гаупт В., Діти Я., Каресв М., Лихачова О., Новиков Е., Снегірьов І., Соколов І. І., Цветаєв Д. В., Юнгблют Т., а у XX ст. – Бенескрипов Е., Бергер А., Бичинський З., Брандт Л., Вогау В., Вознесенський С., Вульфйус І. Г., Гаусрат А., Гренков А., Капелюш Ф., Корпиль К., Писаревський Г. Г. та ін. Зарубіжні дослідники займалися розробкою лютеранської проблематики досить повно та глибоко, проте ніколи системно не вивчався вплив цієї конфесії на духовно-культурний розвиток.

У підрозділі 1.2. – «*Інтерпретації та оцінки лютеранської традиції у радянський та пострадянський період*» підкреслено значний внесок у вивчення окремих питань церковної історії лютеранства та Реформації дослідників радянського періоду – Великовича Л. Н., Виммсааре К. А., Гараджі В. І., Клібанова А. І., Кривелева І. А., Нарського І. С., Мітрохіна Л. Н., Мчедлова М. П., Ревуненкової Н. В., Сміріна М. М., Токарева С. А., Угриновича Д. М., Чанишева А. М. та ін.; натомість науковий інтерес до лютеранства в пострадянський період представлений в роботах Арської Л. П., Біріна В. Н., Вискочкова Л. В., Дмитрієва М. В., Курило О. В., Лиценбергер О. А., Соловійова Е. Ю. та ін.

У підрозділі 1.3. – «*Переосмислення лютеранства як конфесійного та культурного типу в історичній, філософській та релігієзнавчій науці України*» зазначається, що проблема лютеранства в історичній, філософській та релігієзнавчій думці України актуалізувалася в полемічній літературі, в творах представників Київської духовної академії Іконнікова В. С., Нікольського А., Олесницького І., Розова В., Флоринського М., Ястребова М. Ф.; опрацьовувалася в працях українських істориків XVIII – XX ст. агалія Д. І., Грушевського М. С., Дорошенка Д. І., Костомарова М. І., Крип'якевича І. П., Полонської-Василенко Н. Д.; у публікаціях щодо аналізу культурних рухів доби Реформації в Україні таких авторів як Литвинов В. Д., Нічик В. М., Плохій С. Н., Савич А., Стратій Я. М., а також в Німеччині – Голубкін Ю. А., Косиков В. А., Посредников В. А. та ін.; дослідженням не тільки періоду зародження лютеранського віровчення в Україні, але і його розвиток у новітньому часі отримали актуальність у роботах відомих релігієзнавців – Докаша В. І., Єленського В. Є., Любащенко В. І., Черенкова М. М., Яроцького П. Л. та ін. Разом з тим, вивчення наукової літератури свідчить про відсутність в Україні

спеціальних робіт, присвячених аналізу ідейних засад лютеранської церкви з позиції його модернізації в галузі теології, а також духовної й культурної сфери.

У другому розділі – «Лютеранська модернізація християнства у контексті теологічних пошуків та її вплив на формування нової світоглядної парадигми» розглядається проблема трансформації як богословської, так і філософської, антропологічної, етичної, освітньо-виховної та наукової складових у духовності Європи Нового часу.

У підрозділі 2.1. – «Ідейно-теологічні витoki лютеранської реформації» розглянуто проблему впливу різноманітних філософських і теологічних концепцій на формування релігійних поглядів М. Лютера зокрема та ідейних засад лютеранської церкви загалом.

Встановлено, що найбільш виразний вплив на формування оригінальної лютеранської концепції мали погляди апостола Павла та Аврелія Августина, певні аналогії можна віднайти з поглядами містиків пізнього Середньовіччя Екхарта М., Таулера Й. та анонімного автора «Німецькій теології», в еретичних ідеях таких сект, як вальденси, «Приятелі Бога», «Брати вільного духу», «Брати спільного життя», в філософських трактатах Вікліфа Д., Колета Д., Оккама В., Падуанського М., в тезах чеського реформатора Гуса Я., ідеях гуманістичного руху XIV – XV ст., особливо Роттердамського Е., та, зрештою, в деяких поглядах німецьких гуманістів XV ст. – Агріколи Р., Везеля Й., Гоха Й., Гутгена У., Рейхліна Й. та ін. Компаративний аналіз зазначених концепцій засвідчив, що Реформація була підготовлена тривалим процесом теологічних і філософських пошуків, а синтез цих позицій завершився формуванням не еклектичного й ідейно розпорошеного, а цілісного й гармонійно узгодженого релігійного вчення – лютеранства.

У підрозділі 2.2. – «Лютеранство як конфесійний прояв християнського модернізму» використовується періодизація процесу генези християнства за критерієм модернізаційних змін, що відбувалися в ньому протягом двохтисячолітньої історії. На підставі ґрунтовного аналізу робіт іноземних, радянських і вітчизняних дослідників, виокремлюються наступні етапи розвитку християнської теології: премодерн, модерн та постмодерн. Головна увага приділяється характеристиці етапу християнського модерну, виявленню його ознак в релігійності людини Нового часу, визначенню хронологічних рамок, оскільки лютеранство представлено як типовий конфесійний вияв християнства цієї доби.

Здійснено теоретичну реконструкцію основних ідейних засад лютеранства з огляду на дуалізм традиційності та модернізації. Протиставлення традиції та специфіки тогочасного вираження віри – характерна риса релігійності Нового часу, тенденція, яка походить перш за все від Лютера. Це протиставлення було, з одного боку, закономірним і логічним, а, з іншого, – вело до певної руйнації традиції й саме тому сприяло подальшому розпаду традиційної картини світу, поширенню тенденції секуляризації, релятивізму й лібералізму, які намагались зректися не тільки традиції, а й віри як такої. Важливою особливістю лютеранської теології було те, що модернізуючи християнську традицію й

відмовляючись від суттєвої частини її – Святого Переказу, вона ніби поверталася до традиційних принципів християнства. Іншими словами, сама модернізація поступово ставала традицією. Безумовно, відмовитись від всієї атрибутивної палітри традиції як такої, нове віровчення – лютеранство – не могло. В лютеранській церкві залишались основні християнські догмати, виражені в так званому Апостольському Символі, хрещенні, консубстанціональній Євхаристії і т.д., але став визначальним принцип вторинності Святого Переказу. Умови, створені лютеранством як типом протестантської релігійності, вже не дозволяли обмежити свободу релігійного почуття чітко визначеними догматичними рамками, хоч подібні спроби протестантською ортодоксією здійснювались, як свідчить історичний процес, неодноразово.

На прикладі лютеранських ідейних засад доводиться, що особливості протестантської теології містять в собі величезний потенціал до трансформації в форматі модернізму. Зміни торкнулись в першу чергу ціннісного наповнення протестантської теології, що пройшла тривалий і складний шлях свого розвитку, розпочинаючи з ранньої протестантської ортодоксії, й поступово розвивалась в напрямку діалектичної теології. Будь-яка модернізація завжди приносить із собою зародки подальшого, нового, більш радикального оновлення. Модернізаційні процеси й надалі будуть постійно актуалізуватися в протестантському варіанті християнства, оскільки модернізація тут вже давно стала традицією.

У підрозділі 2.3. – *«Від теології до філософської антропології: проблема людини в лютеранській інтерпретації»* висловлюються нові підходи до проблеми змін в антропологічній концепції християнства, філософський аспект якої підпадає під вплив таких потужних культурних факторів, як гуманізм та Ренесанс, а богословський – Реформації, уособленням якої, в силу історичних обставин, стає лютеранство.

Показано, що спектр новацій лютеранства в галузі філософської антропології, полягає в абсолютизації розмежування «зовнішньої» та «внутрішньої» людини, що повністю виходить з-під впливу дії «зовнішніх» сил та віддається власній природі, якісна характеристика якої категорично не залежить від людського бажання та волі, тобто ніякі формальні дії не можуть допомогти або нашкодити людині в її відносинах з Богом, «осягнення» якого залежить виключно від Бога та випереджає «праведні справи». Лютеранство відкрило для релігійної свободи індивіда нові простори й можливості, але одночасно з індивідуалізацією й характерним для неї плюралізмом, посилило відповідальність людини як перед Богом, так і перед суспільством та самим собою.

Зазначається, що лютеранство внесло надважливий вклад у процес руйнування системи авторитарного середньовічного мислення: встановлювало релігійний індивідуалізм, закликаючи людину до віри у власні сили, до впевненості у можливість творити нові справи новими способами, вказувало на необхідність людини бути самою собою, стверджуючи себе як особистість. Ці константні положення суттєво змінили, з одного боку, теологічне розуміння про місце та роль людини, а, з іншого – призвели до формування нової філософської антропологічної концепції.

У підрозділі 2.4. – «*Етика й догма в структурі лютеранського світогляду*» встановлено, що лютеранство, апелюючи до віри, суттєво скоригувало етичну сферу розвитку духовності як у вимірі окремої людини, так і європейського суспільства загалом.

Доведено, що під безпосереднім впливом лютеранства, релігійна свідомість Нового часу відмовилася від домінуючого етичного ідеалу, а на його місце, за критерієм стрижневих цінностей, поставила кардинально інший. Заперечення спочатку спрямовувалося проти розуміння змісту Одкровення, несприйняття деяких теологічних положень та зауважень з приводу культової практики й т. п., а згодом – і проти етичних індивідуальних та соціальних цінностей. Нове розуміння релігії як безпосереднього зв'язку людини з Богом, обмежувало церковний авторитет в питаннях віри та моралі, стверджувало свободу совісті як невідчужуваного психологічного стану особистості, захищало моральну цінність праці й освячувало ділову активність підприємця. Лютеранство, як перший напрям протестантизму, змінює свідомість людини, відкриває їй нові духовні горизонти, що сприяє процесу появи нової людини – автономного індивіда, що володіє свободою морального вибору, самостійного й відповідального в своїх судженнях і вчинках. Протестантський віруючий був випущений з-під опіки церковних інститутів: на місці ззовні стабільного, інституційного авторитету виступили внутрішня впевненість, довіра до самовираження Бога, ексклюзивний зв'язок з вільним, нерегламентованим церквою, безпосереднім словом Бога. Всі ці лютеранські положення згодом виходять за межі моральних аспектів, містять в собі суттєвий прогресивний потенціал у подальшій модернізації духовності людства, тобто поступово створюються такі ціннісні настанови та принципи світобудови й організації життя, які стали основою етики індустріального суспільства, а, отже, й сприяли трансформації релігійної свідомості по шляху як парадигми модерна, так і постмодерна.

У підрозділі 2.5. – «*Освіта та наука у контексті модернізованого християнства*» осмислюється проблема генези цих аспектів духовного життя через призму лютеранської релігійної традиції.

Аналіз поглядів Лютера М. і Меланхтона Ф. свідчить про їхнє прагнення зробити реформаційне вчення більш дієвим, активно використовувати його у повсякденному житті, тому, частково прямо, а частково опосередковано, лютеранство поволі сприяло новому розумінню таких світських сфер життя, як освіта і наука. Саме в працях засновників лютеранства вперше з'являється ідея державної опіки щодо школи та науки, а втілення цього постулату на практиці призводить до реального поширення масової шкільної освіти, до значного кількісного переважання протестантів у системі вищої освіти Німеччини.

Констатовано, що лютеранство зробило значний вплив як на школи, так і на університети, як заклади науки та більш високого ступеня освіти. Основні ідейні засади лютеранства церковно-догматичне знання поступово трансформують у знання освітнє, набожність набуває вигляду церковної освітньої релігії, формується нове ідейне й культурно-історичне поняття освіти й освіченого громадянства, висока моральна оцінка освіти взагалі та знань зокрема стає

визначальною для суспільства лютеранських країн, тому протестантизм зробив вагомий внесок у розвиток освітнього й наукового процесу не лише Німеччини, а й у загальноєвропейському просторі. Інкорпорація в духовну сферу суспільного життя лютеранських ідейних засад приводить до кардинальних змін у освітньому середовищі, поступово здійснюється еволюція від суто теоретичної та ригористичної максимізації церковно-богословської компоненти до усвідомлення необхідності й практичного значення світського знання, більш адекватного тогочасним запитам людини Нового часу.

Фактично доводиться, що вже в другій половині XIV ст. та остаточно в XVII ст. змінюється відношення до науки, що сприймається як істина з авторитетних джерел. Прагнення людини до пізнання поступово звертається до безпосередньої дійсності речей, до природи, тому й виникає експеримент та раціональна теорія Нового часу, а звернення до античної спадщини веде до бурхливого розвитку гуманістичної критики.

Третій розділ дисертації – «Лютеранська модернізація християнства як реформація християнської культури» присвячено з'ясуванню особливостей впливу лютеранського фактору на процес формування культурної парадигми Нового часу. Зважаючи на той факт, що в процесі історичного розвитку людства формувалися різні взаємовідносини між такими формами суспільної свідомості як релігія й мистецтво, а певна форма релігії обирала ту чи іншу систему мистецтв, яка в найбільш оптимальному варіанті здатна репродукувати духовну атмосферу й культову практику даної релігії, доведено, що мистецтво, як емоційно-образне закріплення релігійних ідей, займає значне місце як безпосередньо у внутрішній структурі лютеранства, так і зовні, окремо від культової практики, а його ідейні засади впливають як на традиційні види мистецтв, так і створення нових.

У підрозділі 3.1. – *«Лютеранська реформа як фактор розвитку німецької мови й літератури»* простежується процес масового поширення й набуття незрівнянно більшого ціннісного публічного значення мовною культурою, літературою й поезією, обумовленого тим, що в лютеранстві на перше місце виступає «мистецтво слова».

Доведено, що весь спектр філологічної культури та літературної діяльності в протестантських країнах зосереджується навколо основного й безальтернативного джерела християнського віросповідання – Біблії, доповнюється моралістичними тенденціями й народними легендами, поступово стає базою формування національного самоусвідомлення. Феномен Лютера полягає в тому, що лише його версія тексту Біблії отримала всенародне визнання й стала важливим фактором в розвитку національної культури. Переклад Біблії німецькою мовою став початком масштабного проекту переходу до декодування загальноєвропейської, універсалістської духовно-культурної традиції католицизму мовою національної німецької культури. Це, в свою чергу, стилізувало нову німецьку національну літературу як найвеличніше мистецтво уречевлення протестантського духу. У Німеччині лютеранство висунуло численних визначних письменників і поетів, знайшовши, таким чином, імідж і

символічне вираження протестантського походження сучасної літератури.

Відзначено, що лютеранська традиція мала системний вплив на розвиток німецької мови й літератури, що, в свою чергу, сприяло її ствердженню як нормативного фундаменту німецької національної культури.

У підрозділі 3.2. – *«Культура й культ у лютеранській церкві»* простежується діалектика формування й практика сприйняття культових зображень у даній конфесії.

Аналіз конфесійної лютеранської літератури від доби Реформації, представленої творами Лютера М., Карлштадта А., Меланхтона Ф. і завершуючи працями сучасних теоретиків (як українських, так і зарубіжних), засвідчує досить суперечливу позицію з приводу відношення до культових зображень. Для лютеранства доволі помітною й іманентно характерною є спроба повернутися до позицій раннього християнства, яке принципово заперечувало використання зображень у якості об'єктів поклоніння й засобів спасіння. Але більш глибокий аналіз ставлення до культових зображень в лютеранстві свідчить про трансформацію його позиції від негативно-стриманої до поблажливо-байдужої, що було зумовлено, перш за все, прагненням перетворити віру у внутрішню справу людини, наслідком чого стала вимога максимального звільнення від зовнішньої сторони релігії. Значення такої позиції лютеранства полягає, з одного боку, в суттєвому впливі на формування більш радикального відношення до культових зображень у інших протестантських церквах, а з іншого – на популяризацію й демократизацію світського образотворчого мистецтва. Незважаючи на це, навіть сьогодні культові зображення залишилися в лютеранстві частиною церковного культу, але в значно меншій мірі, ніж у католицизмі, та в значно більшій, ніж у інших протестантських церквах, виконуючи функцію засобу самовираження церкви й досягнення нею поставлених цілей.

Встановлено, що культові зображення післяреформаційного періоду поступово перетворюють канон у змістовно-символічний догмат, продовжуючи лише тенденцію формально-сталої системи відтворення релігійного сюжету. Поступово релігійний об'єкт трансформується, стає суто зовнішнім, функціональним, а художній стиль пов'язується виключно з унітарним його призначенням.

У підрозділі 3.3. – *«Від ідеї до образу: ідейні впливи лютеранського світогляду на розвиток живопису»* аналізується реценція ідейних засад лютеранства в основних тенденціях розвитку образотворчого мистецтва шляхом вивчення спадщини німецьких художників XVI ст. Основна увага приділяється виявленню тісних взаємозв'язків між змінами в християнській богословській концепції під впливом лютеранства та розвитком художньої культури Північного Відродження, що в подальшому мало всезагальне мистецьке значення.

Показано, що лютеранство поступово формує в мистецтві живопису відчутну тенденцію до відмежування від традиції, до руйнування образотворчого канону західного християнства, що дає змогу митцю більш повно й яскраво виразити свою індивідуальність навіть у структурі

формального релігійного сюжету, а виникнення нових жанрів сприяє популяризації й демократизації світського образотворчого мистецтва.

Доведено, що перенесення лютеранством уваги віруючого з культу й обрядовості на проповідь і особисту віру, привело до певних змін у релігійно-художніх цінностях. Видом живопису, що найбільше відповідав меті й завданням реформаційного руху й розвивається саме на ґрунті лютеранства, стає графіка. Аналіз відображення лютеранських ідейних засад у конкретних творах таких відомих живописців, як Дюрер А., Гольбейн Г. Молодший, Кранх Л. Старший та Молодший та ін. показав, що на територіях європейських держав, де поширюється лютеранство, суспільство не відрікається від образотворчого мистецтва, а ставить перед художниками нові завдання – пропаганда віровчення, тлумачення положень Священного Писання й моральні настанови.

Зазначається, що еволюція художнього стилю, як художнього мислення тісно взаємопов'язана з релігійними канонами й символами, водночас, будь-яка релігійна система, в тому числі й лютеранська, не мислима без системи художньо-образного обґрунтування власної догматики, що робить її популярною формою релігійного світогляду. Звернення до аналізу проблеми взаємодії таких духовних явищ як образотворче мистецтво та релігія на прикладі лютеранства, свідчить про її складність і багатоманітність, але це дозволяє уявити собі ту духовну атмосферу, в якій відбувався процес, своєрідність тих життєвих сил, які приймали участь у формуванні цілісного образу культури, відтворити логіку генези й уявити механізм дії мистецтва в структурі певної релігії, що дозволяє більш ґрунтовно та глибоко розкрити всезагальні принципи й тенденції, які визначають своєрідність художньої культури на певному етапі розвитку історії цивілізації.

У підрозділі 3.4. – *«Особливості прояву духовної традиції лютеранства в музичному мистецтві Західної Європи»* констатується факт збереження надзвичайно важливого значення музики в лютеранському богослужінні, що стало визначальним фактором для досягнення нею значного розквіту й піднесення в країнах, де домінувало лютеранське віросповідання.

Доведено, що лютеранство стало фундаментом для більш глибокого осмислення й творчого підходу до музичної культури. Це суттєво знижувало авторитет середньовічних культурно-музичних цінностей, призвело до набуття музикою більшого значення в протестантській освіті, до створення передумов для розвитку й демократизації міської світської культури, до розквіту побутової й професійної світської творчості.

Відзначається, що починаючи з XVI ст. світська й духовна музика розвиваються одночасно, але саме церковна школа продовжує надавати суспільству професійних співаків, музикантів і композиторів; музичне мистецтво звільняє творчість від жорстких релігійних канонів, на перший план виходить індивідуальність авторів, що стає першим кроком до композиції; зміни в сприйнятті ідеї Божественного призводять до використання в межах церкви мажорного ладу, до зміни фактури творів, до

формування німецького стилю органної гри, який поєднував віртуозно урочистий пафос з рельєфним поліфонічним веденням голосів; розвивається виконавство на органі, інструментальна музика для лютні, світська лірична пісня, що набувають неабиякої популярності.

Назагал, що сам по собі факт інкорпорації лютеранської традиції в музичне мистецтво суперечливо поєднує в собі різні сторони та тенденції: по-перше, за рахунок збереження провідного значення в культовій практиці його традиційні жанри досягають значного розквіту; по-друге, реформування богослужіння створює та розповсюджує нову форму духовної музики – протестантський хорал; по-третє, музичне мистецтво, зближуючи теологічну та побутову компоненту, все більше стає земним, зверненим до людини, що призводить до набуття ним незрівнянно більшого значення у загальній культурі лютеранських країн.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз широкого спектру конфесійної й наукової літератури, об'єктом вивчення якої є проблема лютеранського віросповідання в контексті загальноєвропейського духовно-культурного розвитку, дозволяє констатувати фактичну полівекторність проблемного наукового дискурсу.

2. Рефлексія цілої низки праць християнських богословів, починаючи від I ст. та завершуючи кінцем XV ст., свідчить про те, що Реформація була підготовлена тривалим процесом теологічних і філософських пошуків, а, в намаганні визначити власну позицію перед Богом, Лютер вивчав широке коло джерел, тому виникнення лютеранства як цілісної релігійної концепції стало логічним завершенням тривалого дискусійного процесу в християнській теології. Попередньо визначена нами сукупність ідей, теорій, концепцій, навіть, ересей стала міцним фундаментом до інтенсивної й глибокої роботи над переосмисленням догматичної, культової, організаційної, а також духовно-культурної складової християнства Лютером М., що, зрештою, стала не лише ідейною основою для розгортання широкого протестантського наступу на римо-католицьку церкву, а й переросла в досить радикальну модернізацію християнської традиції, хоча здебільшого й позиціонує себе як повернення до її витоків.

3. Християнська теологія в своєму розвитку проходить етапи премодерну, модерну й постмодерну. Початок XVI ст. ознаменувався в історії християнства новим етапом – модерном, а лютеранство стало його типовим конфесійним виявом. Філософсько-теологічний аналіз ідейних засад лютеранства показує, що в ньому яскраво й повноцінно відобразилися основні засади доби модерну, а його розповсюдження відкрило нову сторінку в історії Європи в цілому та історії християнства як домінуючої віросповідної концепції на її теренах.

4. Узагальнення процесу взаємодії релігійного й духовного факторів здійснюється за такими параметрами, як антропологічна концепція, мораль і етика, освіта й наука. Проблематика лютеранської реформації християнства відбилася в західноєвропейській філософії як питання суперечки про сенс

людського існування, її волю, розум, минуле, сучасне й майбутнє, що суттєво змінює християнську антропологічну концепцію. Те, що моделювало поведінку людини й стримувало розвиток її духовного потенціалу в середні віки – концепція гріха і покаяння, – стало основним об'єктом ідейної боротьби для Лютера та його послідовників. Лютеранство створило та теологічно обґрунтувало нову моральну настанову для людини: жити з постійною готовністю прийняти й витримати всі труднощі й випробування, що послані Всевишнім, намагаючись прагнути лише до внутрішнього очищення, духовної стійкості у вірі. Особливе значення етичної позиції лютеранської церкви полягає в тому, що в багатьох країнах Європи вона стала ознакою етнічної ідентичності, духовною основою формування національної самосвідомості, звичаїв, культури професійної та побутової поведінки. Нові підходи лютеранського віросповідання до проблем людини й розробка комплексу морально-етичних норм відобразилися на формуванні нетрадиційних для середньовіччя підходів до питань освіти і науки. Стверджуючи пріоритетність виховання й освіти дітей перед всіма іншими справами та обов'язками, лютеранство сприяло тому, що історично на протестантських територіях склалася ситуація, за якої шкільна освіта та університети як наукові заклади отримують більш високий суспільний статус.

5. Аналіз взаємодії релігії й мистецтва на прикладі впливу лютеранства на такі види художньої культури, як мистецтво художнього слова, живопис і музику, приводить до низки узагальнень. По-перше, переклад Біблії німецькою мовою суттєво прискорив процес розробки єдиної, значимої для всієї нації писемної мови, яка знайшла відображення в конструктах нової класичної німецької національної літератури, а це свідчить про те, що лютеранська духовна традиція мала системний вплив на розвиток німецької національної культури. По-друге, ґрунтовний аналіз конфесійної лютеранської літератури приводить нас до висновків, що відношення до культових зображень тут постійно змінюється, тому й має досить суперечливу позицію (від фізичного знищення ікон та вівтарів до спроб розробити протестантську «іконографію»), що, зрештою, призвело до того, що в лютеранських кірхах предмети культового мистецтва й до сьогодні слугують, поряд з іншими елементами, засобом самовираження основних ідей церкви й досягнення нею поставлених цілей. По-третє, розглянувши проблему рецепції лютеранських ідейних засад у творах багатьох німецьких художників, слід визнати, що проаналізований матеріал свідчить, з одного боку, про наявність численних фактів сприйняття й відтворення богословських положень у їхніх творах, а з іншого, про звільнення від жорстких релігійних канонів, оскільки мистецтво все більше ставало земним, все більше поверталось до людини. По-четверте, інкорпорація лютеранських ідейних засад у музичне мистецтво виявилася в пошуку нових форм і прийомів, до яких відноситься поява протестантського хоралу, індивідуалізованої та відокремленої мелодії (теми), імпровізації й музикування як окремого виду діяльності, збільшення кількості голосів у хорі, виокремлення мажорного ладу, злет органної й інструментальної музики, а

також світської ліричної пісні, що стало найважливішою передумовою для досягнення високого рівня, потужного підйому та визнання провідної ролі німецького класичного музичного мистецтва в Європі XVIII ст.

6. Нарешті, ми довели взаємозалежність між трансформацією релігійної свідомості й розвитком світового культурного процесу. Отже, окрема релігійна конфесія не є самостійним, автономним елементом, а її віросповідні засади глибоко проникають у сферу духовних і культурних процесів, призводячи до цілого комплексу проблем, розв'язання яких глибоко модернізує суспільні відносини взагалі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

1. Бондар І. О. Лютеранство як типовий вияв християнства епохи модерну // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: Зб. наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – №17 (30). – С. 35-44.

2. Бондар І. О. Аналогії між віросповідними ідеями лютеранства та релігійними поглядами Г. С. Сковороди // Філософські обрії. Науково-теоретичний журнал Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України та Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. – Випуск 22. – Київ-Полтава, 2009. – С. 188- 203.

3. Бондар І. О. Філософсько-теологічні витоки лютеранства // Філософія науки: традиції та інновації; наук. журнал. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2009. – №1. – С. 254-264.

4. Бондар І. О. Діалектика формування та практика сприйняття культових зображень в лютеранстві // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Наук. журнал. – К.: Міленіум, 2010. – №3. – С. 22-26.

5. Бондар І. О. Рецепція лютеранських ідейних засад у розвитку образотворчого мистецтва: релігієзнавчий аспект // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: [зб. наукових праць] / ред рада: В.П. Андрущенко (голова); М-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – Вип. 24 (37). – С. 53-63.

6. Бондар І. О. Реформаційні ідеї М. Лютера та його послідовників щодо впливу на державотворчі процеси // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, присвяченої 90-річчю заснування Українського Студентського Наукового Товариства Київського Університету Святого Володимира «Шевченківська весна». – Вип. VI: У 4-х част. – Ч.2 / За заг. ред. проф. О.К. Закусила. – К.: Обрії, 2008. – С. 142-144.

7. Бондар І. О. Лютеранство як фактор впливу на розвиток німецької мови та літератури // Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції до 200-річчя з дня народження М. В. Гоголя «Філософія мови: текст, образ, реальність» (30-31 березня 2009 р.). – Суми: Вид-во СумДУ, 2009. – С. 159-161.

8. Бондар І. О. Особливості поширення лютеранських ідей в українському суспільстві XVI ст. // Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості: Матеріали XXV Міжнародної науково-практичної конференції (22 травня 2009 р.). – Донецьк: ІПШ «Наука та освіта», 2009. – С. 67-70.

9. Бондар І. О. Філософські аспекти проблеми людини в лютеранській інтерпретації // Матеріали п'ятої міжнародної науково-практичної конференції «Наукові дослідження: теорія та експеримент – 2009» (18-20 травня 2009 р.). – Полтава: Вид-во «ІнтерГрафіка», 2009. – С. 106-110.

10. Бондар І. О. Лютеранство як об'єкт наукових досліджень у радянській період // Держава та церква в новітній історії України / зб. статей за матеріалами III Міжнародної наукової конференції «Держава та церква в Україні за радянської доби» (15-16 жовтня 2009 р.) – Полтава: НПУ, 2010. – С. 264-273.

11. Бондар І. О. Актуалізація проблем соціально-політичної реальності в ідейних засадах лютеранства // Концепт реальності у філософії, літературі й науці: матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції (Суми, 24-25 лютого 2011 року) / ред. кол.: проф. В.М. Вандишев, доц. А.Є. Лебідь. – Суми: Сумський державний університет, 2011. – С. 102-104.

АНОТАЦІЇ

Бондар І. О. Лютеранство в контексті загальноєвропейського духовного розвитку: особливості релігійно-культурних відносин. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2011.

У дисертації здійснено релігієзнавчий аналіз лютеранської духовної традиції як феномену загальноєвропейського духовно-етичного й культурно-мистецького розвитку. З'ясовано, що лютеранство в історико-філософських дослідженнях XVI – XXI ст. представлене переважно в соціально-політичному контексті.

На основі проведеного аналізу лютеранство постає як закономірний наслідок тривалих суперечок у християнській теології, синтезуючись з деякими радикальними, світськими філософськими теоріями. Розроблено періодизацію процесу генези християнства за критерієм модернізаційних змін та обґрунтовано, що лютеранство є першим і показовим конфесійним виявом християнства доби модерну.

Показано, що під впливом лютеранських ідейних засад у християнстві формується нова антропологічна концепція, суттєво змінюється етична складова духовного життя європейського соціуму, яким усвідомлюється необхідність і практичне значення освітнього процесу й наукового знання, що є більш адекватним тогочасним запитам людини Нового часу. Наголошується на відображенні генези християнської богословської думки в процесі суттєвої модернізації духовної традиції.

Доведено, що розповсюдження лютеранського віросповідання в Європі

розпочинає модерністські тенденції в різних галузях художньої культури, трансформації якої виявляють логічний взаємозв'язок між релігійствотворчим і культуротворчим процесами.

Ключові слова: духовність, ідейні засади, культові зображення, лютеранство, мистецтво, модернізм релігійний, протестантизм, Реформація, традиція, художня культура.

Бондарь И. О. Лютеранство в контексте общеевропейского духовного развития: особенности религиозно-культурных отношений. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – религиоведение. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2011.

Диссертация является религиоведческим вектором современного научного дискурса по проблематике осмысления значимости роли и места религиозного мировоззрения в контексте общеевропейского духовно-культурного развития, на примере лютеранства.

В работе рефлексировается теолого-философский срез осмысления феномена лютеранства как объекта научных исследований в XVI – XXI вв., анализируются исследования зарубежных авторов по тематике лютеранского вероисповедания, осмысливается характерная специфика состояния изучения лютеранской культурной традиции в советский и постсоветский период, предлагается авторское видение проблемы лютеранства в исторической, философской и религиоведческой мысли Украины.

В диссертации доказывается, что феномен лютеранства является закономерным последствием теологических споров в христианстве на протяжении всей истории его существования, при этом потенциально творчески переосмысливает идейные основы не только исключительно христианской теологии, но и философских теорий, которые несли, как правило, светское, а иногда достаточно радикально-свободолюбивое содержательное наполнение. Согласно критерия модернизации, выделяются такие этапы периодизации процесса развития христианства: преимодерн, модерн и постмодерн. Автор констатирует априорность восприятия и понимания лютеранства как типичного профессионального проявления христианства периода модерна. В срезе данной парадигмы предложено теоретическую реконструкцию основных идейных положений лютеранства с учетом антинормы традиционности и модернизации. Автором высказываются новые подходы к проблеме изменения антропологической и этической концепций христианства, философский аспект которых подпадает под влияние таких мощных культурных факторов, как гуманизм и ренессанс, а богословский – Реформации. В контексте этической составляющей лютеранства, что, соответственно, стала основой духовной жизни европейского социума, осмысливается и проблема модернизации образования и науки.

Автором исследуется дуализм взаимосвязи лютеранской формы подачи христианской традиции, с одной стороны, и художественной культуры – с

другой. Доказывается, что формирование идейных основ лютеранского вероисповедания начинает новые, модернистские тенденции в таких внешних проявлениях художественно-образной деятельности, как языкознание, литература, живопись и музыка, и, наоборот, культурные трансформации становятся внешним фактором проявления внутренних изменений в церковной жизни. Это выявляет способность лютеранства открывать новые возможности религиозно-культурного синтеза, доказывает его стремление к культурной интеграции, свидетельствует о наличии специфических связей между религиозным и культурным плюрализмом.

Ключевые слова: духовность, идейные основы, искусство, культовые изображения, лютеранство, модернизм религиозный, протестантизм, Реформация, традиция, художественная культура.

Bondar Irina. Lutheranism in the Context of European Spiritual Development: Peculiarities of Religious and Cultural Relations. – Manuscript.

Thesis for Candidate Degree in Philosophy in the specialty 09.00.11 – Religious Studies. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2011.

The thesis focuses on the Religious Studies' analysis of Lutheran spiritual tradition as phenomenon of European spiritual and ethic altogether with cultural and art development. It was found out that the Lutheranism was presented mainly in a social and political context in historical and philosophical researches of the XVI – XXI centuries.

On basis of the conducted analysis Lutheranism appears as a natural result of the prolonged controversies in Christian theology, synthesized with some radical, secular philosophical theories. The division into periods of Christianity genesis process was developed after the criterion of modernization changes. It was grounded that Lutheranism is the first and demonstrative confessional display of Christianity of the age of modern.

It was shown that the new anthropological conception is formed under the influence of Lutheran ideological principles in Christianity, the ethic constituent of spiritual life of European society changes considerably, thus a necessity and practical value of educational process and scientific knowledge is realized that is more adequate to the needs of the people of New time. The reflection of genesis of Christian theological idea in the process of substantial modernization of spiritual tradition is accentuated.

It was proved that the dissemination of Lutheran religion in Europe starts modernistic tendencies in different spheres of artistic culture, the transformations of which find out the logical correlation between religious-creative and cultural-creative processes.

Key words: spirituality, ideological principles, cult images, Lutheranism, art, religious modernism, Protestantism, Reformation, tradition, artistic culture.

Підписано до друку 12.05.11. Формат 60x90/16. Гарн. New Times.
Друк ризогр. Папір офсет. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 147

Надруковано у редакційно-видавничому відділі
СумДПУ імені А. С. Макаренка

40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

— (не сканован)